

מבוא הלכות מדינה¹ כסוגה הלכתית

אך כפי מלוא שלטונו של הציבור
הישראלי יש ערך לסידורי חייו
הציבוריים

הרצ"ה קוק זצ"ל, לנתיבות ישראל, ב,
ירושלים תשל"ט, עמ' קמה

השאלה שבה נבקש למקד את עיוננו בחיבור זה, היא: באיזו מידה מהווה "אחריות לאומית"² שיקול משמעותי להכרעה הלכתית בסוגיות ציבוריות בכלל, וממלכתיות בפרט? כדרכה של הלכה, שפסקות

לט: "מקדש ומדינה - הגדרות וביאוריהן".
בחיבור שלפנינו, המונח "הלכות מדינה"
מכוון למשמעו העכשווי הרווח, שעיקרו:
דרכה של הלכה בהתנהלותה של מדינה.

2. על אחריות יתרה הרובצת על
המנהיג, ראה ר"ש גורן, משיב מלחמה,
א, סי' א, ירושלים תשמ"ג, עמ' כט-לח.
לדידו, בעוד שעל הכול מוטלת מצווה, ואף
חובה, להצלת הזולת הנמצא במצוקה, הרי
שעל המנהיג מתווספת לכך גם אחריות,
וזו גוזרת עליו חובה למנוע את הסיכון
מלכתחילה. בשל כך, דינו של הראשון אינו
מסור לבי"ד אלא רק לשמים, בעוד שיתכן
כי דינו של השני יהא בבי"ד. התשתית לכך
מונחת בדיני שומרים (לשיטת הרמב"ם,

1. בחיבור זה כוונת השימוש במונח
"הלכות מדינה" אינה כמשמעו המקורי
של המונח בספרות התנאית והתלמודית:
איסור או היתר שאינו מן הדין - ראה
משנה, ב"מ ז, ח; בבלי, שם צג ע"א וקדושין
לח ע"ב (ורש"י שם ד"ה הלכתא מדינה);
ירושלמי, מעשרות פ"ב ה"ד, ועוד. וראה
אנציקלופדיה תלמודית, ט, טור שפז ואילך,
ערך "הלכות מדינה". וראה אורח משפט,
חו"מ סי' ב: "...יש לנו הלכות מדינה שאינם
כדין תורה - אלא שהוא דין תורה גמור
מאחר שכך נהוג, וק"ו כשהציבור מסכים
ע"ז בפירוש"; וראה להלן סוף הערה 307.
זאת ועוד, הכוונה גם אינה למונח התנאי-
תלמודי "מדינה" שבהנגדה ל"מקדש",
כפי שזה נידון בספרי שלמי שמחה סימן

מאוחרות שבה נשענות על הכרעות קדומות בדרך של "דימוי מילתא למילתא"³, אף כאן, שורשי הסוגיות ימצאו בספרות תורנית קדומה, תוך שהיישום המעשי יחתור לכאן ועכשיו של העת החדשה, ובתוך השתלשלותה של ההלכה במהלך הדורות. מגוון הסוגיות שיידונו להלן, יש מהן הממוקדות ישירות בנידון דנן ויש מהן שהן רק עקיפות; יש מהן שנידון דנן נמצא בסוגייה עצמה ויש שנידונו אינו עולה אלא במסגרת דיוני פרשניה הקדומים והמאוחרים; יש מהסוגיות שזה כבר לובנו הרבה ויש שרק מעט - מאלה ומאלה לא הנחנו את ידינו, ועל הדיו שעדיין נותר בקולמוס נאמר "זיל גמור".

אנשים מלומדה, היא פטומי מילי בעלמא, אינה יאה לאיש ציבור ואינה לכבודם של שולחיו"; והשווה פד"ר, יח, עמ' 108 ואילך; וראה הרב יהושע מנחם אהרנברג, פעמי יעקב לה (תשנ"ו), עמ' ל-לט, ובשו"ת דבר יהושע, ג, חו"מ סי' יח, ושם ד, סי' מח; הרב משה שלום שור, "הסכם בע"פ לרוטציה", שערי צדק ג (תשס"ג), עמ' 410-425; הרב אבישי בן דוד, "האם מפלגה מחוייבת למלא הסכמים שהיא חתומה עליהם?", אמונת עתיך 123 (ניסן תשע"ט), עמ' 74-76. כן ראה - ככלל - יצחק ברט, "על אחריות המדינה לגורל אזרחיה", דף קשר לתלמידי ישיבת הר עציון, גיליון 886.

3. השימוש בהיסק "דימוי מילתא למילתא" הינו כורח הנובע מהיעדר אפשרות הכרעה בדרכים שהיו מסורות לקדמונים ומאיתנו ניטלו, כדוגמת שאילת משה ישירות בד' וכדוגמת מידות דרישת התורה על ידי חז"ל, ועוד. היבט זה טעון הדגשה, שכן בהחלט יתכן שהחזרת עטרה ליושנה - השבת שופטינו כבראשונה וכינון סנהדרין על מכונה, בעגלא ובזמן קריב, תשנה הלכות והכרעות. שינוי שכזה יתכן, אם בשל דרישתם את התורה בכלים

הל' שכירות פ"ב ה"ג), בהיסק מדיני עגלה ערופה (סוטה מה ע"ב), בתפקיד בתי הדין ביחס לתיקון דרכים ורחובות "שאם לא יצאו ועשו כל אלו, שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכים" (מועד קטן ה ע"א), בהלכות ערי מקלט, במצוות מעקה ועוד.

כך גם קיימת חובה יתרה על מנהיגים למלא מוצא פיהם ולא להפר הסכמים והתחייבויות - ראה פד"ר, ו, עמ' 166 ואילך: "...פרנס ציבור, בשליחותם בענייני הציבור, אל להם להשתמש בטענות שהתחייבויות אשר הם קיבלו עליהם אינן מחייבות. דיבור והתחייבות, ובמיוחד בענייני ציבור, הם דברים שבקדושה אשר יש לשומרם ולקיימם במלוא הכוונה כלשונם וכרוחם, וחלילה לחללם. בל יחל הציבור דברו וחס ושלום להחריב את הארץ על ידי העמדת דבריהם על דין תורה. וכדברי הרשב"ש (שו"ת, סי' תקסו): 'צא וראה בכל קהלות הקדש איך הם מתנהגים בענין זה, שלעולם אינם חוזרים, לא משום דבר שלא בא לעולם ולא משום הונאה... ועוד שגנאי הוא לציבור לומר מוטעים היינו...', בכלל, עצם הטענה חתמתי רק סתם ככה, מעין מצות

מילתא למילתא. וז"ל הרא"ש הובא בב"י
בבד"ה ביו"ד סי' רמ"ב, וי"ל דעכשיו נמי
אין כל מעשה בא בגמ' אלא שמדמה מילתא
למילתא ואיכא למיחש שמדמה מה דלא
דמי עכ"ל שם. ועל זה נהגו כשאדם מחדש
דבר אומרים בלשון אשכנז 'גלייך' או 'אום
גלייך', פי' דומה או אינו דומה, שהדמיון
עולה יפה או אינו עולה יפה. והיות הסברות
עמוקות ודקות כחוט השערה לחלק בין
זה לזה, ועי"ז יתרצו כמה קושיות שיודע
לחלק ביניהם, מה שהיה בעיני התלמידים
דומין זה לזה יבוא רבו וחקרו שאין זה
דומה, ומורה להתלמידים הסדק שבין
זה לזה, וזה הוא חילוק שהיה רב מראה
לתלמידים החילוק וההפרש בין הסברות
שהיה נראה להם במושכל הראשון שהם
דומים זה לזה, ומזה ילמדו דרך האמת
בהוראה. ואמנם בעו"ה נתקלקלו הדורות,
ואדרבא החליפו הנ"ל בפלפולים חריפים
ומשוננים ואינם משגיחים אם דומה או לא
רק שיהיה חריף וחדוד או 'לשיטתו', אעפ"י
שם יעיין שפיר אין זה 'שיטתו', שהחילוק
רב ביניהם, עד שבעלי החריפים האלו הם
המורים בחריפותם. והא לך לשון הריב"ש
סי' רע"א, אבל אין צריך לידע כל היות
התוספת וגליוניהם ולמירמי דוקלי ולזקוף
להו. וכמה חכמים ראינו בעינינו מפולפלים
וחריפים בהויות, דמעייילי פילא בקופא
דמחטא ועל כל קוץ וקוץ אומרים תילי
תילים קושיות ותירוצים, ולפום חורפא
לא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא
ואומרים על אסור מותר ועל מותר אסור,
עכ"ל הריב"ש שם; נצי"ב, מרומי שדה,
הוריות ד ע"ב: "...שיש שני מיני הוראה,
ה-א', עפ"י סברא ודמיון מילתא למילתא,
והוראה כזו אינה אלא לשעה, ואפשר שיבוא
רעהו וידמה באופן אחר; ו-ב', יש הוראה

שבידיהם, ואם בשל סמכותם לתקן תקנות
ולגזור גזרות - כלים הנטולים מאיתנו
כיום הזה, כפי שנמנו וגדרו גדולי הדורות,
למיצער מה"ראשונים" ואילך, ברוב-ככל
תפוצות ישראל. וראה בהקשר זה רמב"ם,
הקדמה למשנה תורה: "וכל בית דין שעמד
אחר הגמרא בכל מדינה ומדינה וגזר או
התקין או הנהיג לבני מדינתו או לבני
מדינות רבות, לא פשטו מעשיו בכל ישראל
מפני ריחוק מושבותיהם ושיבוש הדרכים
והיות בית דין של אותה המדינה יחידים,
ובית דין הגדול של שבעים ואחד בטל
מכמה שנים קודם חיבור הגמרא, לפיכך אין
כופין אנשי מדינה זו לנהוג כמנהג מדינה
האחרת, ואין אומרים לבית דין זה לגזור
גזירה שגזרה בית דין אחר במדינתו. וכן אם
למד אחד מהגאונים שדרך המשפט כך הוא
ונתבאר לבית דין אחר שעמד אחריו שאין
זה דרך המשפט הכתוב בגמרא, אין שומעין
לראשון אלא למי שהדעת נוטה לדבריו בין
ראשון בין אחרון..."; וראה גם רמב"ם, הל'
ממרים פ"א-פ"ב, ואולם, כאמור, כל עוד לא
זה המצב, הרי שהכלי המרכזי, ואף הבלעדי,
שבידינו הוא "דימוי מילתא למילתא".

ואחר כל זה, נכון להוסיף ולהדגיש ש"כלי"
זה אינו נופל במעמדו ובחשיבותו מכלים
אחרים, וזאת בשל משקלה של ה"סברה"
בהלכה, משקל העשוי להגיע אף לכלל
משקל דאורייתא. וראה שו"ת הרא"ש כלל
ע"ח סי' ג (ובטור, חו"מ סי' צט): "ואנו נדון
דבר מדבר ונלמוד דבר מדבר, כי חכמי
התלמוד לא הספיקו לכתוב כל הנולדות
העתידות לבוא המתחדשות בכל יום, אלא
שהבאים אחריהם יוצאים בעקבותיהם
ומדמין מילתא למילתא"; חתם סופר -
חידושים, חולין ז ע"א: "...הוה יודע, דעיקר
שמוש התלמידים אצל רבם הוא לדמות

א. בין "הלכות היחיד" ובין "הלכות הציבור"

סיווגים רבים לה, להלכה, וזאת כבר מקדמת דנא: כך, הלכות התלויות בארץ ולעומתן הלכות שאינן תלויות בארץ;⁴ מצוות עשה ולעומתן מצוות לא תעשה; מצוות שהכול חייבים בהן ולעומתן מצוות שרק אוכלוסיות מובחנות חייבות בהן: אם רק גברים ואם רק נשים, אם רק כוהנים ואם רק דיינים, רק מלך וכיו"ב; מצוות דאורייתא ולעומתן מצוות דרבנן, תקנות, מנהגים וכיו"ב, וכך עוד מגוון סיווגים רב. בין הסיווגים: הלכות היחיד לעומת הלכות הציבור.

נסבר קמעא את האוזן בעניינינו של סיווג זה. מחד גיסא, מצוות הנחת תפילין היא מצווה שבה אין הציבור מחויב אלא כל יחיד ויחיד הוא

ובברייתא הלכה כר' פלוני, אין סומכין על זה כ"א דוקא על הלכה שבגמרא..."; וראה מבי"ט, קרית ספר, הקדמה, פרק ח; רביד הזהב (טרייוויש) שמות לא, ו, מהדורת ר"ק רייניץ, בני ברק תשכ"ט, עמ' שמז-שמט; מהר"ץ חיות, מבוא התלמוד פ"ד, עמ' רצ-רצא; כלי חמדה, פרשת ויקהל אות ד; מלכי בקדש, ו, סימן כ, מבעל ערוך השלחן; ר"י ענגיל, בית האוצר סי' קלא ובציונים לתורה כלל ז; שדי חמד - כללים, מערכת סמ"ך כלל סג; שו"ת בית מרדכי, א, סי' עט; שו"ת משנה הלכות, יא, סי' קצד; מנחם אלון, המשפט העברי, ירושלים תשל"ח, עמ' 822-828; יהודה לוי, שערי תלמוד תורה, ירושלים תשמ"ז, עמ' קג-קו, קלט-קמ, ועוד, וראה להלן הערה 17.

4. בדור האחרון שוכלל סיווג זה, ועתה כבר אין מדובר רק ב"תלויות (או שאינן תלויות) בארץ", אלא (לצד זה) גם "תלויות (ושאינן תלויות) במדינה" - ראה להלן הערה 15. סיווג זה, כשלעצמו, גם הוא עשוי להיות קשור לנידונו, במעבר מ"ציבור" ל"לאום", ומ"גולה" ל"מדינה ריבונית".

הבאה במלחמתה של תורה, שא"א להורות באופן אחר. ושתי הוראות אלו נזכרים בפרשה כי יפלא ממך דבר וגו' אל השופט או אל הכהן. ופירשנו בקדמת העמק הראשון, דאם נחלקו בפלפול באים אל השופט, והוא המופלא והנשיא שבסנהדרין. ואי נחלקו בדמיון ובהוראה לשעה, באים אל כה"ג שכתוב בו ולהורות את בני ישראל"; פני משה, ירושלמי פאה פ"ב ה"ו ד"ה אלא כיני: "...שדבר אחד נלמד מן חבירו ע"י דרשת חכמים שמדמין מילתא למילתא, יותר מן הדברים הנדרשים מן הכתב. לפי שרוב הנדרשים מן הכתב אין להוסיף בהם, כמו דאמרינן אין אדם דן ג"ש מעצמו וכיוצא בו, והנדרשים מן הפה למדין דבר מדבר הן..."; והמשיך שם: "אין למדין - הלכה למעשה דבר מן דבר ולא מן ההלכות שהוזכר בהן הלכה למ"מ, אין למדין מהלכה זו לדמות לדבר אחר כמוה, ולא ממה שהוזכר באגדות ולא מן התוספתות אלא מן התלמוד. לפי שהאמוראים שבתלמוד הן הם שביררו הלכה למעשה מתוך פלפול ומתוך סברא שלהם, ולפיכך אף על פי שלפעמים הוזכר במשנה

”קרקפתא” שחייב בה, ואין אדם - ובוודאי שלא הציבור - שיוציא בה ידי חובה את היחיד-חברו.⁵ מאידך גיסא, מצוות בניית מקדש⁶ היא מצווה שאינה מוטלת כלל ועיקר על היחיד אלא רק על הציבור,⁷ והיה ויחיד ירצה לבנות מקדש שלא על-דעת כל ישראל, הרי שאין שום משמעות לדבר ולא עשה ולא כלום. והוא הדין במצוות הקרבת התמיד פעמיים בכל יום בבית המקדש,⁸ מצוות המלחמה בשבעת העממים,⁹ מצוות מינוי מלך¹⁰ ועוד,¹¹ שבהן המצווה אינה מוטלת על היחיד אלא רק על הציבור.

כגון בכור אין קרב בבמה (מגילה ט ע”ב), והא דר’ יהושע מזבח של צבור היה כשעלו בני הגולה בנו מיד את המזבח והקריבו עליו, ולא גמרינן מיניה ליחיד.”

8. לגבי קרבן התמיד, זו גופה הייתה מחלוקתם של הצדוקים אל מול הפרושים, האם ”יחיד מתנדב ומביא תמיד” - קרבן ציבור, או לא, ראה מנחות סה ע”א; וראה מה שכתב הראי”ה קוק, משפט כהן סי’ קכד; מאמרי הראי”ה, עמ’ 179. וראה הערות הרצי”ה שבסוף משפט כהן והפניותיו לתוספות ישנים יומא נא ד”ה ומאי נ”מ, ספרא אמור ד”ה ואיש כי יקריב זבח שלמים, ושם ויקרא דבורא דנדבה פרשה ב, פרק ג, אותיות ח-ט. וראה עוד לעניין זה רמב”ן ויקרא א, ב; וכן ראה רי”ד סולובייציק, על התשובה, עמ’ 69 ואילך; רמ”מ כשר, מפענח צפונות, פרק ד; שו”ת מנחת יצחק ח”ג סי’ א.

9. בהשוואה למלחמת עמלק - ראה מנ”ח מצוה תרד ומצוה תכה. ועי’ בספר תורת המועדים לר”ש גורן, עמ’ 180-181; ספר משפט המלחמה, סימנים א-ג; ובספרו של אאמו”ר שליט”א, לכתך אחרי במדבר, ירושלים תשע”א, עמ’ 250-257.

10. ראה רמב”ם, ספר המצוות, סיום מצוות העשה: ”וכשתכל כל אלו המצוות

5. ראה תוס’ רי”ד, קידושין מב ע”ב ור”ן תחילת מסכת פסחים, ביחס ל”מצוה שבגוף”; וראה גם קצוה”ח סי’ שפב; שו”ת חת”ס, או”ח סי’ רא; שערי יושר ז, ז; חלקת יואב, חו”מ סי’ ד ועוד; וראה בספרי שלמי שמחה, סי’ יד.

6. רמב”ם, ספר המצוות מ”ע כ, ותחילת הלכות בית הבחירה; ספר החינוך מצוה צה; סמ”ג מצוה קסג; וראה להלן הערות 10, 66.

7. ראה רמב”ן במדבר טז, כא, ביחס לענישה שנפרע הקב”ה מישראל במגפה על התרשלותם כציבור מכינון מקדש. הטענה לא הייתה כלפי היחידים, אלא כלפי הציבור, כלפי העם. וראה רמב”ם הלכות מלכים ומלחמותיהם פ”א ה”א, שמצוות בניית המקדש היא אחת מאותן ג’ מצוות שבהן התחייבו ישראל ”בשעת כניסתן לארץ”, היינו כאומה. וראה שם פ”א ה”א, שבניית המקדש היא אחת מפעולותיו של המלך המשיח, היינו ממחויבותיו ההלכתיות כמלך, כמנהיג האומה.

וראה ראב”ן - שאלות ותשובות (בתחילת הספר) סי’ נ: ”ויש מפרשין אפילו בכור נמי יעלה לירושלים ויבנה מזבח ויקריבנו, דהאמר ר’ יהושע מקריבין אעפ”י שאין בית. וליתא, דיחיד שהוא בונה מזבח להקריב עליו בכור במה מיקרי, וכל שאינו נידר ונידב

מצוות היחיד ומצוות הציבור מובחנות אם כן משמעותית זו מזו,¹² הן בהגדרתן הן בהלכותיהן, וכל זאת הגם שאלה מצוות עשה וגם אלה מצוות עשה.

יכול להוציא בה ידי חובה כוהן אחר, לפי שדינה להיאמר בפיו של כל כוהן, ויש החולקים וסבורים שדינה ככל יתר מצוות היחיד, ויכול המחויב להוציא ידי חובה את זולתו - ראה בית הלוי עה"ת, בסוף הספר, והשווה שו"ת משיב דבר, או"ח סי' מו וסי' קכח, וכן חזו"א, או"ח סי' כט סק"ג, ומנחת אשר, במדבר, פרשת נשא סי' יג. בהקשר זה ראה עלי תמר, ברכות פ"ה ה"ד ד"ה ר"י בן פזי: "וראיתי בספר כתר כהונה שמביא בשם שו"ת ראשית ביכורים להגר"ב הכהן ז"ל מווילנא שכתב, בהיותי באיטליה ראיתי שם המנהג הישן, כשהכהנים עולים לדוכן מברך רק אחד הגדול שבהם או מי שקולו ערב ביותר ואחרים שותקים ויוצאים בברכתו, וכן כתב רבי יעקב ספיר ב'כבוד הלבנון', שנה י, מחברת רביעית. והנה מנהג זה מלבד שהוא נגד מנהג ישראל בא"י ובכל תפוצותיו, הוא גם נגד הגמרא סוטה ל"ט שמבואר שם שכל הכהנים מברכים. ויתכן שמנהג זה מוצאו במנהג קדום עתיק יומין, שמפאת שחששו הכהנים לברך על נש"כ שמא אין בהם המדות הדרושות לנש"כ, בחרו בהכהן הגדול מאחיו שיש להניח שיש בו המדות הנ"ל שהוא יברך ויוציאם יד"ח. אכן ברבות הימים בדרך אף מי שקולו ערב ביותר. והערותי פעם שמי שגר בירושלים לא רחוק מבית מדרשו של רבינו הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק... ישתדל להיות מהמתפללים הקבועים בבית מדרשו של הרב... כי כשהרב הגדול אומר בברכתו אקב"ו לברך את עמו ישראל 'באהבה', הרי

שקדם זכרם, הנה תמצא מהם מצוות שהם חובה על הציבור, לא לכל איש ואיש, כגון בניין בית הבחירה והקמת מלך והכרתת זרעו של עמלק..."; שם, מצוות עשה קעג; ובהל' מלכים ומלחמותיהם פ"א ה"א-ה"ג. וראה ליקוטים מכת"ק של הראי"ה, אוצרות הראי"ה ו, תשע"ה, עמ' 104: "... מצוות מחייבת עמלק... היא מצוה מוטלת על הציבור, כמו הקמת מלך ובנין בית הבחירה, שכל ישראל יחדיו מצווים בזה, אבל יחיד ליכא חיובא כלל... היא רק מצוה של כלל ישראל... אין המצוה כי אם על הציבור".

11. ראה להלן הערה 71. וראה הרב עזריה אריאל, "אחריות היחיד במצוות ציבור", אמונת עיתן 118 (שבט תשע"ח), עמ' 203-190.

12. במקביל, ישנן מצוות שאינן מובחנות די הצורך זו מזו, ולמצער הגדרותיהן נתונות במחלוקת ואינן מוסכמות לכאן ולכאן. כך לדוגמה - מצוות ספירת העומר. חלוקים האחרונים בשאלה אם יכול פלוני להוציא ידי חובה את אלמוני בספירה, לפי שיתכן שאין כל משמעות למנייה וספירה שאינה מובעת ונאמרת על ידי כל אחד ואחד, או שהיא כמצוות היחיד שבהן המחויב מוציא ידי חובה - ראה משנה ברורה או"ח סי' תפט סק"ה וביאור הלכה שם; מקראי קודש לרצ"פ פרנק, פסח, ב, סי' סו, עמ' רכב-רכג; ר"י מירסקי, הגיוני הלכה, ירושלים תשמ"ט, סי' טז; ר"צ שכטר, ארץ הצבי, עמ' י-יד ועוד. כך גם מצוות ברכת כהנים, שלגביה חידש בעל בית הלוי שאין כוהן

ג. בין "הלכות ציבור" ובין "אחריות לאומית"

הנידון שלפנינו אינו מוסב על "הלכות היחיד" אלא רק על "הלכות הציבור".¹³ אלא שגם "הלכות הציבור" אינן כולן מקשה אחת, ובוודאי שלא כל "הלכת ציבור" נכללת ב"אחריות לאומית". בענייננו, אזכור ה"לאום"¹⁴ לא בכדי הוא בא, אלא כדי ללמדנו שעיקר חתירתנו הוא לתת "כלי" שימושי בידם של פוסקים בענייני מדינה,¹⁵ שלטון, ריבונות וכו', הם והמסתעף מהם.

ברי שלא כל סוגייה ציבורית מצויה בזיקה לאחריות לאומית. הנה - מהדוגמאות שיידונו להלן: סוגיית "גחלת של מתכת", כמו גם "מצוה דרבים", הן "ציבוריות", לא "לאומיות"; לעומת זאת טיעוני פוסקים

ב"רבים". וראה להלן הערה 179. לשון אחר: מחלוקתם מתמצית בשאלה אם "רבים" שבהלכה זו הוא ענין מהותי או שאינו אלא נתון הסתברותי. כך וכך נמצאת למד שכל מצב וכל הלכה צריכים להיבחן לגופם. וראה אות א במכתב הרב יעקב אריאל, שבראש ספרנו, שעמד על ההבחנה שבין "רבים" ובין "ציבור"; וראה לעיל הערה 8.

14. לענייניו של "לאום" וחשיבותו ביחס לנידון דנן, ראה להלן פרק יב: "קומת הרבים", שמעליה "קומת הלאום", ועל גבי שתיהן - "קומת ההנהגה".

15. על "מצוות שתלויות במדינה" ראה ר"ש ישראלי, התורה והמדינה ה-1 (תשי"ג-תשי"ד), עמ' ו, ובהקדמת חיבורו עמוד הימיני; רכ"פ טכורש, התורה והמדינה א (תש"ט), עמ' ו-ח; רמ"צ נריה, צניף מלוכה, עמ' 28-32, 121-129, 299-320 ועוד; ר"י רוזן, תחומין א (תשמ"ז), עמ' ט; זילברשטיין, בין אדם למדינתו, ירושלים תשפ"א ועוד, וראה להלן הערה 541. כן ראה מה שכתב רמ"א עמיאל, לנבוכי התקופה, עמ' 277: "כל בעלי דת משה שכחו כי יש

יודעים כולנו שהיה בברכת נש"כ שלו כל המדות הנ"ל".

13. המעבר בין "הלכות היחיד" ל"הלכות הציבור" עובר פעמים הרבה ב"הלכות הרבים", ולא תמיד קל להגדיר במדויק את הגבולות. דוגמה לדבר, ראה שלחן שלמה עמ' נז, או"ח, הל' שבת סי' שח סעיף יח אות ג, בדינו אודות "גחלת של מתכת" (שתיידון להלן בפרק א), שלאותה הלכה די כבר בשלושה להיחשב "רבים", אם כי יש להבחין בין מצבים שונים: "רבים לענין זה נקרא כל שיש במקום יותר משנים, ואפילו בבית היכא שיש חשש שאחד מהם ינזק... שמצינו בכמה מקומות בש"ס דרבים היינו שלושה... ובבית שתינוקות מצויין ומטפחין גם כן חשיב כרבים, אמנם בבית סתם לא מצוי החשש של רבים..."; וראה שם הערה סט שהדברים באו ליישב את המשנ"ב, או"ח שם ס"ק עז, שכתב כי "סתם בית אין מצוי בו רבים"; וראה שם אות נא, שביאר כי נחלקו גאונים וראשונים בשאלה אם אליבא דאמת הלכה זו נוהגת אפילו ביחיד, אלא שהדבר פחות מצוי, או שאינה נוהגת אלא רק

בסוגיית "ניתוחי מתים לצורך הכשרה רפואית", כמו גם טיעוניהם בסוגיית "מיפקד האוכלוסין", וביותר סוגיית "מלחמת הרשות", הן "לאומיות" מובהקות.

כאמור, עיקר מגמתנו היא ליצירת מסד הלכתי בסוגיות אשר ההיבט הלאומי בכלל, והאחריות הלאומית בפרט, מצויים בלזו מהותן ולפחות משיקים לכך. למרות זאת, וכאמור, חלק לא מבוטל מהסוגיות שיידונו להלן נמצאות במרחב "הציבורי", לאו דווקא "הלאומי", ורק בדרך של "דימוי מילתא למילתא" הן יכולות להיות מוסבות ומוכוונות ל"הלכות מדינה". מהלך זה הכרחי. "דימוי מילתא למילתא", הרווח ונעשה רבות בעולמה של הלכה, בנידון דנן הוא צריך להיעשות בכפל-כפליים. כאמור בשער החיבור, אלפיים שנות גולה שניתקו את עם ישראל מארצו ומממלכתו-מדינתו, הביאו לדלדול ניכר ביותר של מקורות ישירים ושל הכרעות ישירות, בכל שכרוך ב"הלכות מדינה". למעשה, מאז שפסקה מלכות בישראל, כמעט שלא היה עיסוק משמעותי, מקיף ויסודי בסוגיות אלה, זאת עד לעת התחייה של מאת השנים האחרונות. לכך מתווסף המעבר מהעת העתיקה לעת החדשה, ולכך גם מתווספת המודרנה - הן במושגיה הן ביישומיה.¹⁶ אלה ואלה, כמעט שאינם מותירים אפשרות הסקה שאינה בדרך של "דימוי מילתא למילתא".¹⁷ בשל כך, סדר הפרקים נע מן הציבורי אל הלאומי, ומהמוקדם אל המאוחר, כל פרק כיחידה לעצמו, ומזה ומזה אל תנח.

אזרחי, משפטי, תרבותי, צבאי וכו' - ראה באסופת המאמרים אחריות ציבורית בישראל, תל אביב תשע"ב, שבעריכת רפאל כהן-אלמגור, אורי ארבל-גנץ ואסא כשר; וראה שם עמ' 100-122, מאמרו של הרב יובל שרלו: "מנהיגות וקבלת אחריות בהלכה".

17. על הקושי - המעשי, ובעיקר ההלכתי - שבעריכת "דימוי", ראה קובץ אגרות חזון איש, א, איגרת לא: "מרוכים המכשולים

לנו לא רק דת משה אלא יש לנו דת משה וישראל. כלומר שבעוד שכל דת כוללת רק שני חלקים - מצוות שבין אדם למקום ומצוות שבין אדם לחברו, הנה לנו יש עוד חלק שלישי, והחלק האחרון הזה הוא אולי בבחינת אחרון אחרון חביב, והוא מצוות שבין ישראל לעמו, בין ישראל היחיד לאומה הישראלית...".

16. לבחינת הסוגייה, על מגוון הסתעפויותיה, מן ההיבט הכללי - אתי,

מבוא: הלכות מדינה כסוגה הלכתית

סוף דבר: השאלה שאנחנו מציבים לנגד עינינו היא אמנם מן "החדשות", אך נדבכי הבירור יתבססו ויושתתו בשורשם על אדני "הישנות". דבר שאין צריך לומר הוא כי תפיסותיהם של פוסקי הדורות האחרונים, אותם שכבר נתנו דעתם וכתבו את הכרעותיהם בהתייחס לעת הזאת החדשה, הם שיכווינו אותנו בדרכנו. לבסוף יודגש, כי הפרקים שלפנינו אינם חזות כל שיכול להיאמר בנידון, וגם הם אינם מקשה אחת. ברם, דומה כי הברית התיכון המתגבש דרך המכנה המשותף שבהם, אומר את "דברו" בלשון ברורה שאינה משתמעת לשתי פנים.

של ההתאמה כוזבת, מהמכשולים ביסוד ההלכה". לדידו, עיקר הקושי אינו ההתמצאות בספרות התלמודית, שכן עולה על כך הקושי שבתיאור נאמן ומדויק של שתי המציאויות - זו הקדומה וזו העכשווית, ושיקול הדעת אם אכן יש מקום להשוואה הלכתית מהותית ביניהן; וראה לעיל הערה 3.

